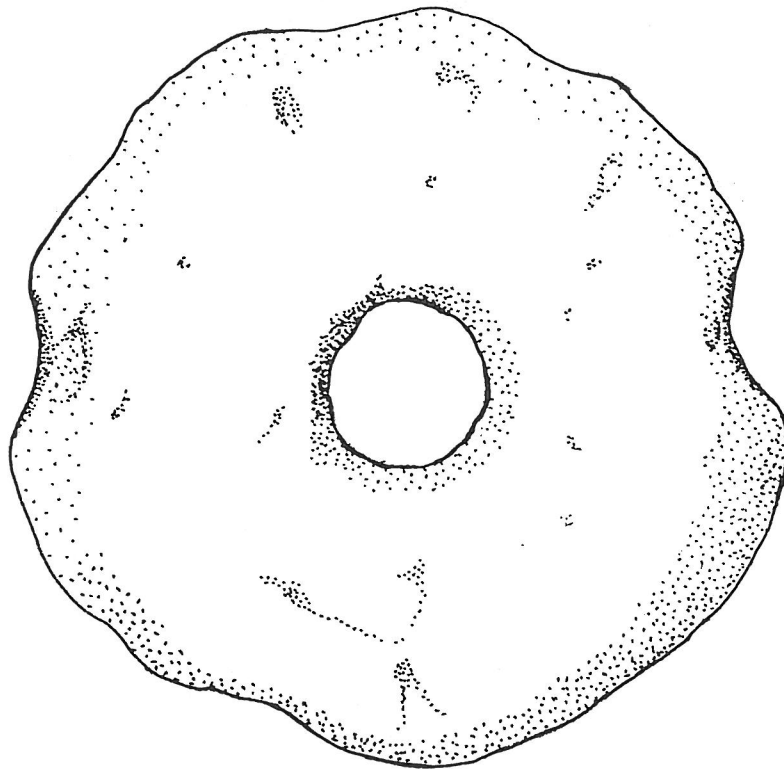
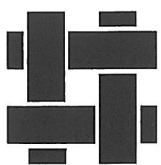

En vikingatida boplats vid Farsta

Margareta Backe

Arkeologisk förundersökning 1993 vid Farsta gårde,
Gustavsbergs socken, Värmdö kommun

STOCKHOLMS LÄNS MUSEUM

Länsmuseibyrån

Rapport 1994:9

En vikingatida boplats vid Farsta

Rapport 1994:9

© Stockholms läns museum / Kjell Andersson, Margareta Backe

STIFTELSEN STOCKHOLMS LÄNS MUSEUM

Box 6176 102 33 Stockholm
Tel 08 - 690 69 60 Fax 08 - 32 32 72
Besöksadress: Klarahuset, Torsgatan 32

Innehåll

Sammanfattning och förslag till vidare arkeologiska åtgärder inför planerat bostadsbyggande.....3

Bakgrund.....6

Syfte och metod.....6

Topografi och bebyggelsehistoria.....6

Undersökningsresultat.....7

Schakt-, rut- och anläggningsbeskrivningar.....9

Fynd och datering.....17

Preliminär tolkning.....20

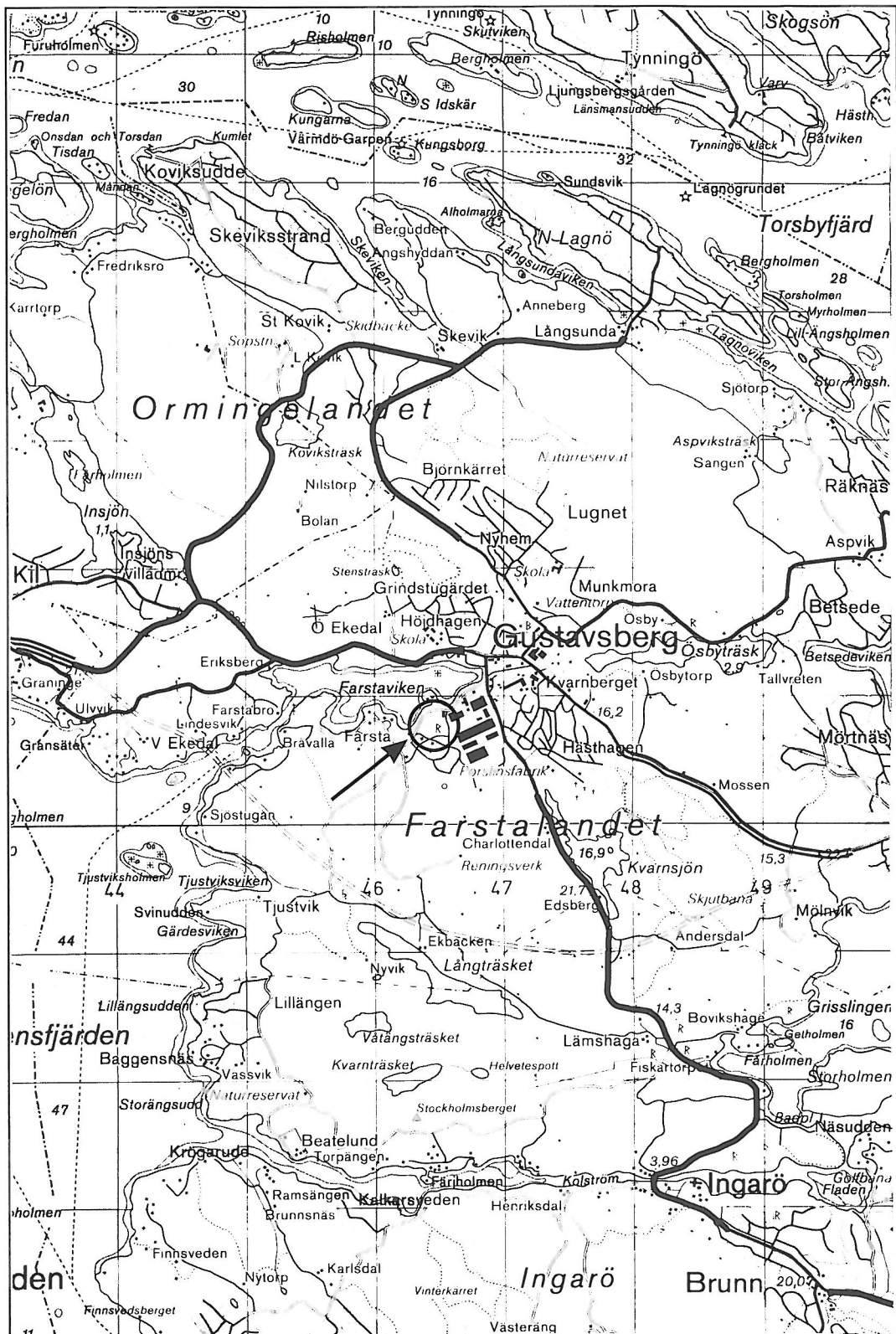
Källor och litteratur.....22

Tekniska och administrativa uppgifter.....23

Bilaga 1. C14-analys.....23

Bilaga 2. Osteologisk analys.....24

Teckenförklaring.....26

Karta 1. Utredningsområdet markerat på Blå kartan: 106 Stockholm, Skala 1:100 000

Sammanfattning och förslag till vidare arkeologiska åtgärder inför planerat bostadsbyggande

Med anledning av detaljplaneläggning inför byggande av bostäder vid Farsta slott och gärde i Gustavsbergs socken, Värmdö kommun, utförde Stockholms läns museum under december 1992 en arkeologisk utredning. Denna resulterade i fynd av en boplatssyta som under våren 1993 förundersöktes med syfte att fastställa utbredning och omfattning på fornlämningen.

Boplatsen är belägen på en ca 90x60 m stor, delvis moräntäckt bergig höjd, ca 500 m öster om Farsta slott. Höjdens topografiska nivåer ligger mellan 5 och 11 meter över havet (möh). Omkring 50 m norr om boplatsen ligger (på samma höjd) ett järnåldersgravfält (raä nr 3) som sannolikt tillhört det forntida Farsta. Fem gravar är tidigare undersökta på gravfältet och dessa har daterats till vikingatid. Gravfältet i helhet tillhör med all sannolikhet samma period. Inga andra kända fornlämningar finns i de närmaste omgivningarna.

Totalt grävdes 18 schakt med varierande längd och bredd, varvid hela höjden kunde fastställas som boplatssområde. Eventuellt kan detta även sträcka sig längre mot söder och öster, bortom Idrottsvägen som begränsar höjden i söder och en båtuppläggningsplats i öster, men eftersom dessa områden inte skall beröras av exploateringen lämnades de utan undersökning. Boplatssytan omfattar omkring 3900 kvm varav 900 kvm utgörs av berghällar som går i dagen. Av anläggningar påträffades två till tre stolphål och två härdar på västra delen av höjden vilka eventuellt kan knytas till två byggnader, samt ett spisröse och en husgrundsterrass på den östra delen. Av de två eventuella husen på västra delen indikeras tydligast det som är beläget i söder där härdar, ett stolphål och fynd av lerklining påträffades. Det andra huset, som ligger i norr, markeras endast av två stolphål. I den profil som grävdes tvärs igenom husgrundsterrassen påträffades två stolphål under en överlagrande stenpackning vilket sannolikt kan tolkas som att det först legat ett stolpburet hus på platsen som senare ersatts med ett syllhus som vilat på en uppbyggd stenterrassering. I profilgrävningen påträffades keramik, försmält glaspärla, bränt ben kol och en hel löpare till en vridkvarn. Teglet i spisröset gav ett ålderdomligt intryck, men fynden som utgjordes av recent inblandning och svartgods gav ingen ledning till dateringen. Troligen hör spisröset till en byggnad från tidigast 1600-tal.

Sammanfattningsvis kan konstateras att höjden har rymt minst två eller tre byggnader från tidigast yngre järnålder samt en senare byggnad.

Kulturlagret på höjden omfattar en yta på ca 1600 kvm och varierar i tjocklek mellan 0,1 till 0,3 m. Det utgörs av mörk och ställvis sotig mylla med fynd av kvarn och slipstensfragment, keramik av typen svartgods, vävtyngdsfragment,

smältor av glas, hästkosömmar, beslag, spik, järnfragment, lerklining, bränd lera, brända och obrända ben en del recenta fynd.

Karta 2. Boplatsavgränsning efter förundersökningen. Observera att boplatsoområdet ej är avgränsat mot Ö eftersom denna del ej berördes av exploateringen (markerat med streck-punkt). Skala 1:2000.

C14 prover togs från de två säkraste huslämningarna; huslämningen med härdarna (hus I) och husgrundsterrassen (hus II). Från hus I togs provet från en av härdarna (A1) och från husgrundsterrassen från ett av de överlagrade stolphålen. Båda proven gav en datering till slutet av 800-talet e Kr (kalibrerade centralvärden).

De äldre huslämningarna, fyndmaterialet och C14-dateringarna sammantaget tyder på en datering av boplatsten till huvudsakligen vikingatid. Inga fynd av klart medeltida typ har påträffats.

Eftersom boplatser från vikingatid är mycket sällsynta i Mälardalen framstår boplatsten vid Farsta som mycket värdefull ur vetenskaplig synpunkt. Eftersom boplatsten har övergivits i ett tidigt skede, senast under medeltiden, har huslämningarna sannolikt bevarats väl samtidigt som kulturlagren har fått ligga kvar ostörda. Det finns därför goda förutsättningar att kunna konstatera vilken uppbyggnad husen har haft, vilka hantverk som bedrivits på gården samt hur ekonomin varit sammansatt.

En slutundersökning av boplatshöjden krävs för fortsatt exploatering och kan läggas upp på följande sätt:

1. Hela boplatstyten torvas av för att klarlägga kulturlagrens exakta utbredning. De ytor av boplatsoområdet som ligger utanför kulturlagret avbanas tills anläggningar påträffas eller ned till orörd marknivå.
2. Två till tre långprofiler grävs tvärs igenom kulturlagren för att kunna dokumentera deras lagerföljd, uppbyggnad och tjocklek. Profilschakten grävs i 1x0,3 m stora rutor och i 0,1 m stick.
3. 10% av kulturlagren utanför husområdena I och II stickgrävs i 1x1 m:s rutor, jämnt spridda över ytorna. Totalt ca 160 rutor i 1-3 m stick.
4. 30% av kulturlagren i husområdena I och II rutgrävs som ovan, varefter huslämningarna och andra anläggningar rensas fram och grävs ut.
5. Resterande kulturlager schaktas bort varefter påträffade anläggningar grävs ut. Före maskinavbaningen tillvaratas eventuella metaller genom metalldetektoravsökning.

Utöver C14-provtagning kommer fosfatprover att tas för att kunna bedöma funktionsuppdelning av hus och olika aktivitetsytors utnyttjande samt makrofossilprover för att kunna studera boplatstens ekonomi.

Bakgrund

Inför planerat bostadsbyggande vid Farsta slott och gårde Gustavsbergs socken, Värmdö kommun, utförde Stockholms läns museum under vintern 1992 en arkeologisk utredning i området (Stockholms läns museum, Rapport 1993:1). Vid arbetet upptäcktes en ny forn lämning (raä nr 40) på fastigheten Gustavsberg 1:7. Föreliggande rapport presenterar resultatet av den uppföljande förundersökning som läns museet utförde 26 april-7 maj 1993. Uppdragsgivare är J M Byggnads och Fastighets AB.

Syfte och metod

Förundersökningens syfte var att fastställa forn lämningens karaktär, datering, utbredning och omfattning. Boplatsens utbredning i plan och förekomst av anläggningar erhöles genom att med hjälp av grävmaskin utrustad med planskopa ta upp smala sökschakt över det berörda området. Vidare grävdes ett antal provrutor för hand i det kulturlager som framkom vid maskinschaktningen.

Topografi och forn lämningssmiljö

Förundersökningen berörde ett ca 90x60 m stort område strax väster om Gustavsbergs Porslinsfabrik, på södra stranden av Farstaviken, som (mot öster) utgjort inloppet till en förbindelse mellan Baggens- och Torbyfjärdarna (se karta 1). Den berörda ytan utgörs av ett mindre glest moränbeklätt bergsimpediment med enstaka träd och ställvis täta slån- och rosenbuskage. Bergshöjdens nivå över havet varierar mellan 5 och 11 meter. Havsstranden gick under vikingatid omkring 5 m högre än idag (Miller & Hedin 1988:fig 47, sid 63).

Omkring 50 m norr om boplatsen finns ett gravfält (raä nr 3) med ca 45 gravar av typen högar och övertorvade stensättningar (Flink 1990:16-17). Fem gravar är undersökta och dessa har daterats till vikingatid. Av gravfältets storlek och gravtyper att döma kan gravfältet som helhet med all sannolikhet dateras till yngre järnålder. Gravfältet är beläget på en flack bergshöjd (ca 5-10 m ö h) och bör vid användningstiden varit beläget på ö eller åtminstone på en till större delen vattenomgärdad udde (se karta 2).

Farsta nämns för första gången i de skriftliga källorna 1322. År 1409 tilldömdes kronan 10 öreslanden i Farsta, som då innehades av Pedher Jönsson (de Brun 1920:48). Enligt de kamerala källorna består egendomen år 1538 av ett skattehemman, för att påföljande år delas i två delar. Både Farsta och det närliggande Gottholma får i början av 1600-talet säteristatus. För Farsta's del är den troliga tidpunkten på 1640-talet då en mangårdsbyggnad uppförs på platsen

för dagens Farsta slott. Båda godsens brändes 1719 av ryssarna men endast Farsta byggs upp igen (Burell 1981: bilaga 3:6).

Det finns inga äldre kartor eller geometriska avmätningar som skulle kunna ge en ledtråd till om Farsta har haft ett annat läge före säteribildningen. Vanligt är dock att den yngre järnåldersbebyggelsen återfinns i närheten av ett bygravfält. Det är därför troligt att de bebyggelse lämningar som påträffats i samband med provundersökningen härrör från det äldsta skedet i Farsta's historia.

Undersökningsresultat

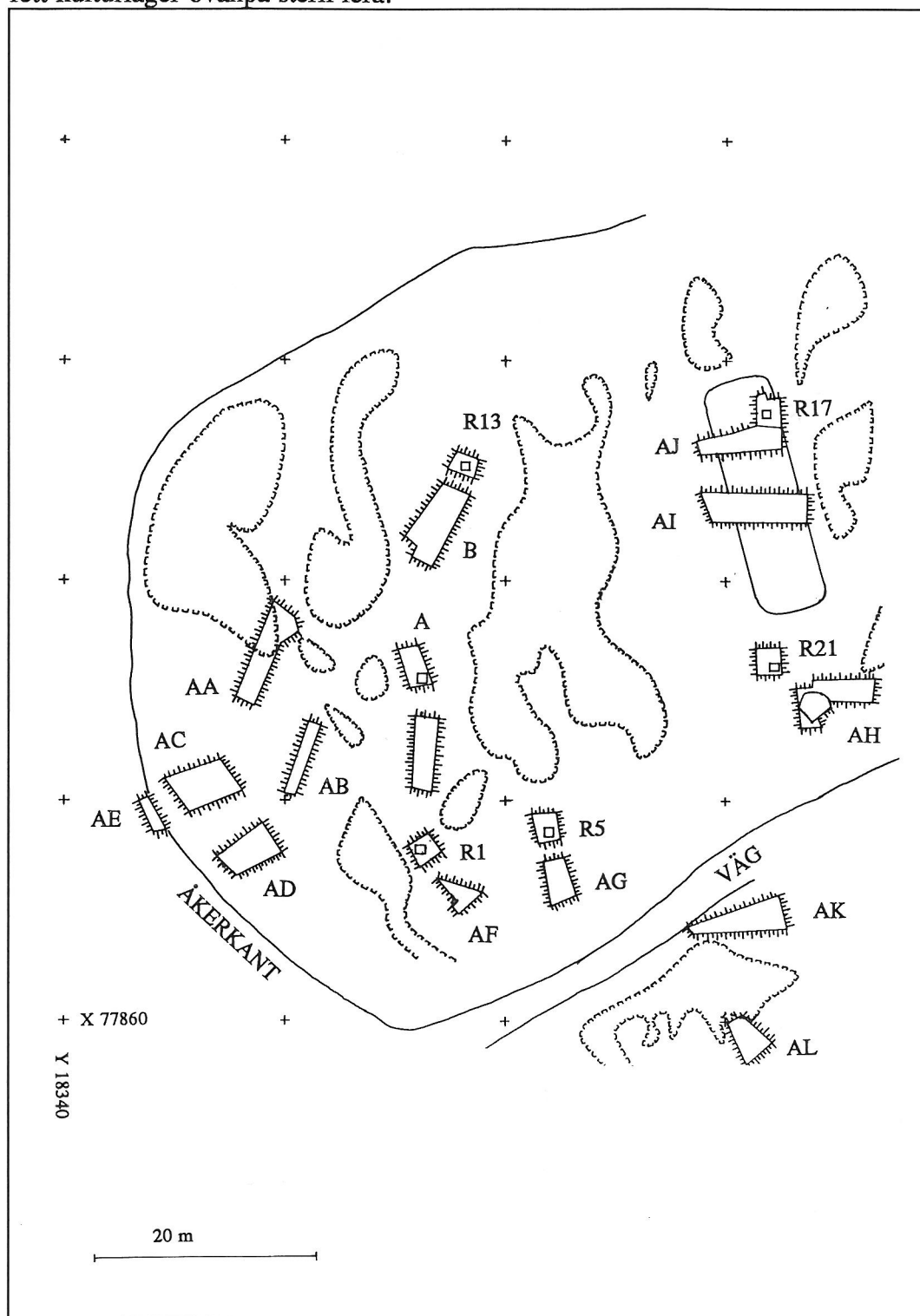
Boplatsen (Raä 40) ligger på en flack mot norr utstickande bergstunga. Jordlagren ovanpå berget är tunna och består mestadels av grusig morän med ställvis ett lerskikt i botten. Det äldre kartmaterialet ger inga entydiga besked om hur impedimentet utnyttjats. Vid enskiftet (karta upprättad 1817-1827) är området markerat som betesmark. Pga den geologiska karaktären har området klarat sig från odling och har troligen på sin höjd utnyttjats som betes- eller hagmark.

För att fastställa boplatsens utsträckning och eventuella förekomst av kulturlager maskingrävdes 18 stycken, drygt två meter breda sökschakt ned till orörd mark eller tills kulturlager påträffades. Kulturlager och anläggningar påträffades direkt under torven, vilket medförde att maskingrävningen huvudsakligen fick begränsas till avtorvning. Totalt avtorvades sex mindre schakt för provrutor som senare handgrävdes.

Totalt framkom minst fyra stolphål, två härdar, ett spismursröse samt en stenrad av okänt ursprung och funktion. Två av stolphålen lokaliserades till en uppbyggd terrass bestående dels av en stenpackning, dels av morän. Terrassen kunde urskiljas inom ett ca 20x6 m (NNV-SSÖ) st område. I ett av sökschakten (AJ) i terrassen påträffades keramik av förhistorisk karaktär (F3), en glassmälta - förmodligen en glaspärla (F2), bränt ben, kol samt en hel löpare till en vridkvarn (F1). Fynden påträffades i den västra delen av schaktet i ett 0,2 m tj kulturlager. De två resterande stolphålen tycks inte ingå i någon större konstruktion. De tillhör troligen olika huskonstruktioner vilkas uträkning inte kunde iakttagas vid förundersökningen. Tillsammans med ett av stolphålen (schakt A) påträffades två härdar (A1 och A2) med skörbränd sten, sot och kol.

Söder om terrassen (möjligen i dess förlängning) frilades ett spismursröse (A6) med inblandning av sentida fynd. Någon klar huskonstruktion kunde inte identifieras, men ett antal stenar i rad antyder att spismuren varit beläget i ett hörn. Byggnadens utsträckning får klargöras vid en slutundersökning. Omedelbart NV om A6 grävdes en provruta (R21), där det påträffades keramik

av typen svartgods, bryne, rombiskt beslag av järn, lerklining, bränd lera, brända och obrända ben, kol samt oidentifierade järnföremål. Fynden låg i ett fett kulturlager ovanpå steril lera.

Karta 3. Detaljkarta med schakt och provrutor markerade.

I den västra impedimentskanten lades ett sökschakt som blottlade en lagd stenrad av okänd funktion. Nivån ligger här på 5-6 m ö h och det kan därför tänkas att anläggningen utgör fundament till en brygga eller annan anläggning av marin karaktär.

Schakt-, rut och anläggningsbeskrivningar

Sammanlagt är 18 sökschakt grävda på området, varav två (schakt A och B) togs upp redan under utredningen. Syftet med dessa är som tidigare nämnts att begränsa fornlämningens utbredning i rummet samt att ge en uppfattning om vilka typer av anläggningar som kan förväntas i området.

Schakt A: 6,9 m l (N-S), 2 m br och 0,1-0,2 m dj. Brun mylla ovanpå grusig morän och i botten berggrund. Kulturlagret uppmättes till 0,1-0,2 m tj.

FYND:

Kniv?, järn, 1 fragment, 3,8 gram

Vävtyngd?, 1 fragment, 6,0 gram

Bränd lera, 8 fragment, 17,3 gram

Följande anläggningar påträffades;

A1: Härd, ca 1,1 m diam, bestående av måttligt med 0,05-0,1 m st skörbrända stenar, bränd lera samt sot och kol. Ytterligare kol för C-14 datering insamlades. Anläggningen undersöktes inte vidare. Motsvarar A1 i den arkeologiska utredningen.

FYND:

Bränd lera, 1 fragment, 5,3 gram

A2: Härd?, oklar utsträckning, ca 1 m diam, bestående av måttligt med skörbrända stenar, bränd lera, järnfragment samt kol och sot. Anläggningen undersöktes inte vidare. Motsvarar A2 i den arkeologiska utredningen.

A3: Stolphål, ca 0,5 m diam. Stenskoning, 0,2 m diam, av tre 0,2 m st skarpkantade stenar. Fyllning av brunsvart mylla samt två 0,1 m st stenar (troligen inrasade från stenskoningen).

Schakt B: 8 m l (NNÖ-SSV), 3,3 m br och 0,2-0,3 m dj. Brun och fet mylla ovanpå grusig morän och i botten berggrund. Kulturlager påträffades och befanns vara ca 0,2 m tj över hela schaktet. Den anläggning som påträffades vid den arkeologiska utredningen (A3 - mörkfärning) kunde inte iakttagas vid förundersökningen. En förklaring kan vara förändringar i jordfuktigheten pga luftexponering. Inga anläggningar registrerades.

FYND:

Lerklining, 1 fragment, 6,1 gram

Schakt AA: 10 m 1 (NNÖ-SSV), 2,2 m br och intill 0,25 m dj. Brun-svart mylla ovanpå tunt lager morängrus och berggrund. Något klart kulturlager kunde inte iakttagas.

FYND:

Knapp, metall, 6,0 gram (recent)

Lergods, vitt, 1 fragment, 13,0 gram (recent)

Schakt AB: 7 m 1 (NNÖ-SSV), 1,5 m br och intill 0,3 m dj. Brun mylla ovanpå morängrus. Inget klart kulturlager, anläggningar eller fynd registrerades.

Schakt AC: 6,1 m 1 (NÖ-SV), 3,5 m br och intill 0,15 m dj. Brun mylla ovanpå morängrus, mot väster lera. Inget klart kulturlager registrerades.

FYND:

Järnfragment, 5,5 gram

A5: Stenrad, av okänt ursprung och funktion, 4 m 1 (NÖ-SV), samt från V änden 1 m 1 (NV-SÖ), bestående av totalt 0,25-0,7 m st kantiga stenar. Ligger i västsluttning.

Schakt AD: 6 m 1 (NÖ-SV), 3,5 m br och 0,1 m dj. Brun mylla över morängrun. Inget klart kulturlager, anläggningar eller fynd påträffades.

Schakt AE: 3,6 m 1 (NNV-SSÖ), 1,3 m br och intill 0,3 m dj. Moränblandad lera med ren lera i botten. Inget klart kulturlager, anläggningar eller fynd påträffades.

Schakt AF: 4 m 1 (NV-SÖ), 2,1 m br och intill 0,15 m dj. Brunsvart mylla över morängrus. Inga anläggningar påträffades men däremot ett intill 0,15 m tj kulturlager.

FYND:

Kvarnsten, 1 fragment av löpare

Schakt AG: 4 m 1 (N-S), 2 m br och intill 0,2 m dj. Brunsvart mylla över grusig morän. Inga anläggningar eller fynd påträffades men däremot ett intill 0,2 m tj kulturlager.

Schakt AH: 5,6 m 1 (Ö-V), 2,4 m br och intill 0,2 m dj samt från V delen 3,8x2,6 m (N-S) och intill 0,2 m dj. Brun mylla över grusig morän.

A6: Spismursröse, ca 2,6x2,2 m (N-S) och 0,2 m h av 0,05-0,5 m st kantiga stenar. Mellan stenarna fyllning av brun mylla. Anläggningen är troligen placerad i husets SV hörn. Utanför anläggningen, i V respektive S är en oklar

syllstensrad, bestående av 0,3 m st stenar med ett avstånd av 0,5 m mellan varje sten.

FYND:

Bränd lera, trettiotal fragment, 502,6 gram
 Tegel, 39 fragment, 566,0 gram
 Keramik, 1 fragment, 2,3 gram (svartgods)
 Porslin, 7 fragment, 5,1 gram (recent)
 Låsbeslag, järn, helt, 113,1 gram (recent)
 Spik, järn, tråddragen, 14 stycken, 62,6 gram (recent)
 Pärla, glas, 1 stycken, 10,1 gram (recent)
 Eternitplatta, 2 fragment, 16,9 gram (recent)
 Butelj, glas, 9 fragment, 38,8 gram (recent)

Schakt AI: 10,2 m l (Ö-V), 2,8 m br och intill 0,3 m dj. Brun mylla med inslag av 0,1-0,3 m st stenar. Därunder grusig morän. Kulturlager kunde iakttas på 0,2 m dj i terrassen utefter N schaktväggen.

FYND:

Bränd lera, 2 fragment, 1,5 gram

A7: Terrass, ca 20x6 m (NNV-SSÖ) och intill 0,4 m h. Uppbyggd stenterrass av blandat stenmaterial, huvudsakligen 0,02-0,5 m st skarpkantade stenar samt mylla och grusig morän. Grövre sten i V kanten med fyllning av sandig mylla och kulturlager. Anläggningen berör även schakt AJ.

Schakt AJ: 8 m l (Ö-V), 2 m br och intill 0,3 m dj. Grusig morän under brun mylla med inslag av 0,1-0,3 m st stenar.

FYND:

Brända ben, 1 fragment, 0,3 gram

A7: se ovan schakt AI.

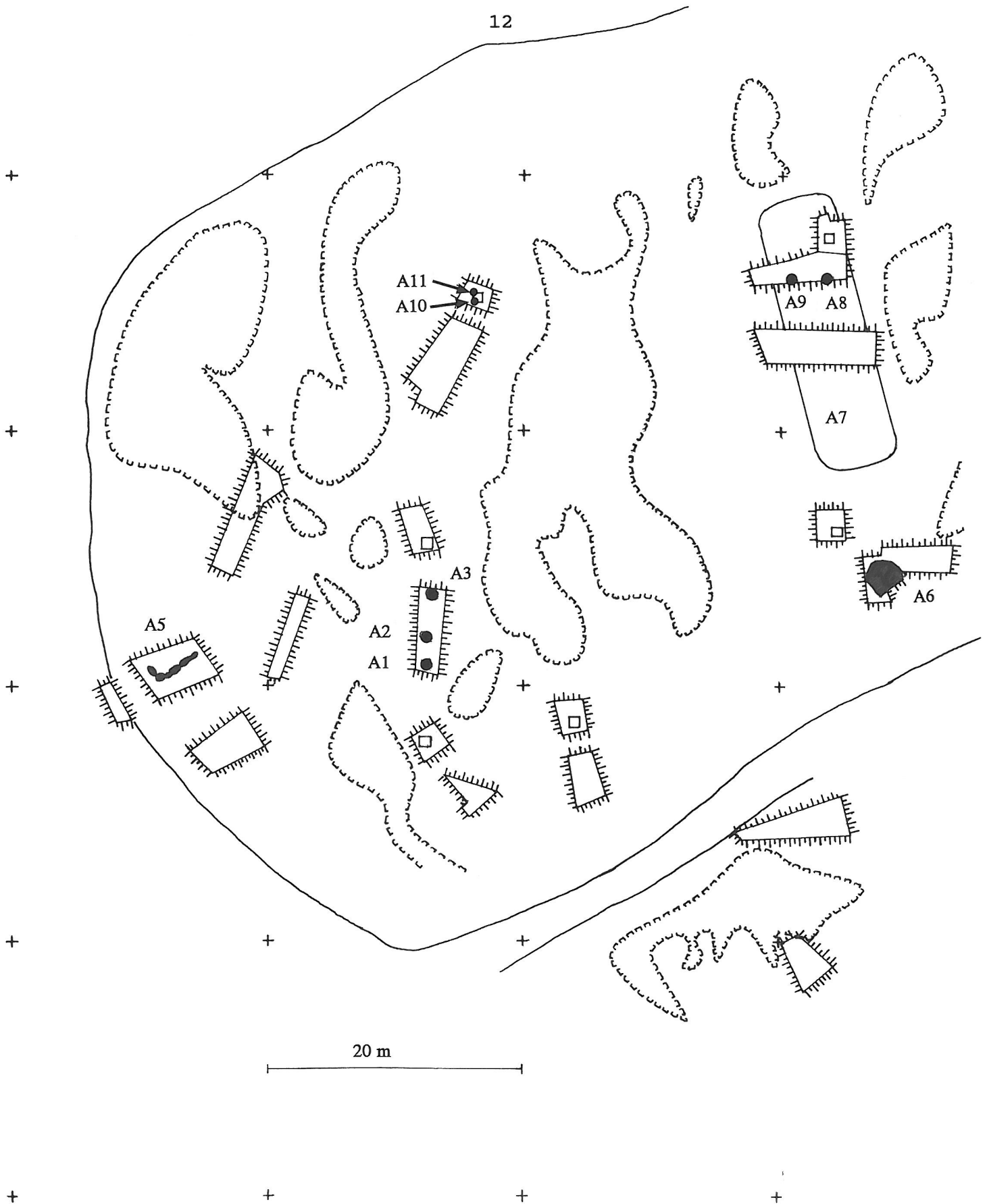
FYND:

Keramik, 1 fragment, 2,2 gram (F3)
 Kvarnsten, 1 hel löpare (F1)
 Bränd lera, 1 fragment, 3,9 gram
 Pärla, glas, försmält, 1 fragment 1,3 gram (F2)
 Kol, 1,5 gram

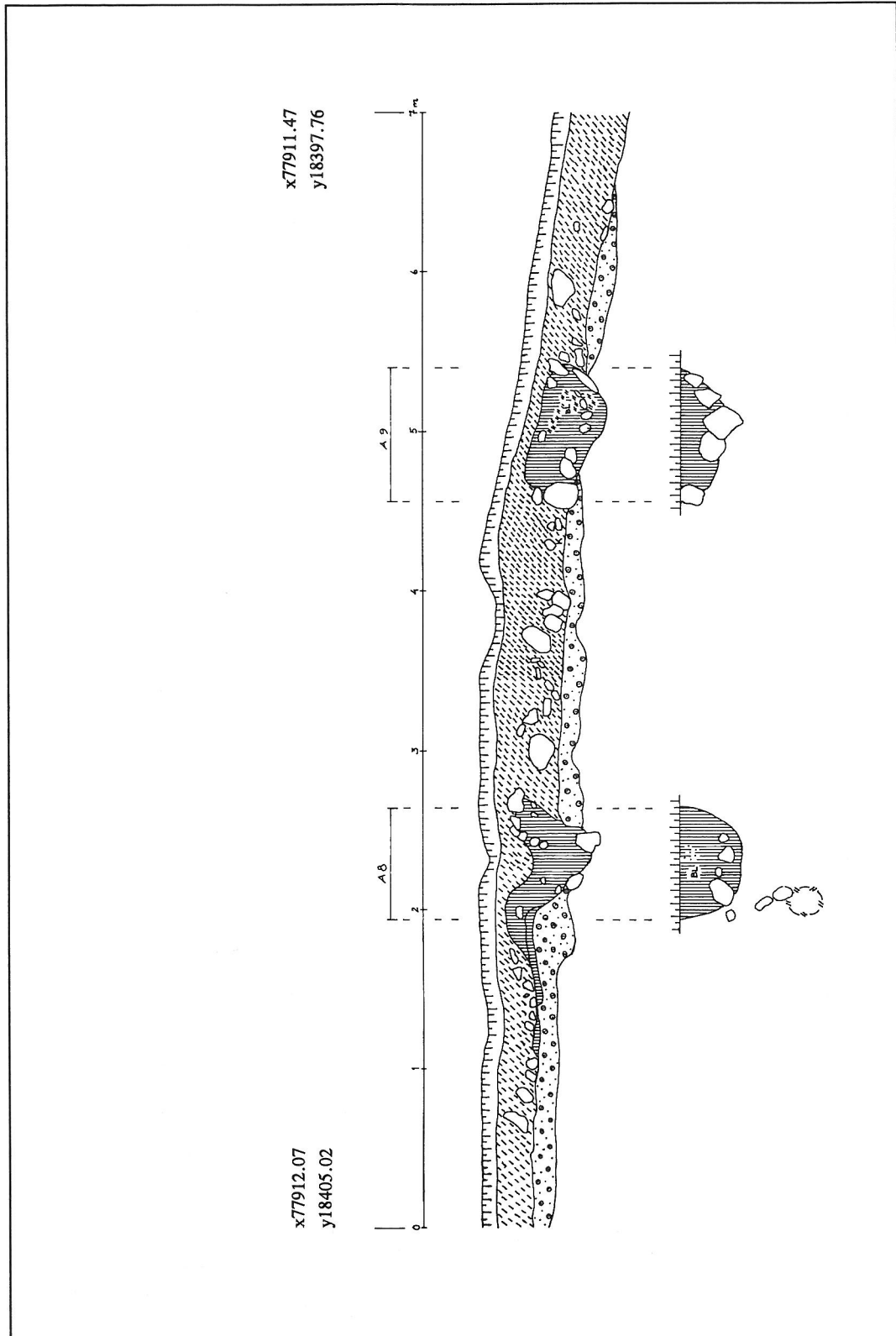
A8: Stolphål, ca 0,75 m diam och 0,5 m dj. Runt kanten skarpkantade 0,1-0,2 m st stenar. Fyllning av Mörkfärgad brun-svart mylla.

FYND:

Kol, 1,8 gram
 Brända ben, 1 fragment (F1)

Karta 4. Plan över förundersökningsområdet med anläggningar och husgrundsterrass i skala 1:400.

Karta 5. Profil mot S av A7 (terrassen) med stolphålen A8 och A9 i schakt AJ.

A9: Stolphål, ca 0,85 m diam och 0,4 m dj. Runt kanten spridda 0,1-0,2 m st skarpkantade stenar. Fyllning av brun-svart mylla.

FYND:

Bränd lera, 3 fragment, 3,8 gram

Kol, 4,8 gram (F4)

Schakt AK: 8,5 m l (Ö-V), 2 m br och intill 0,4 m dj. Sentida fyllnadsmassor bestående av sandig morän och mylla. I botten lera och ställvis berggrund. Ca 0,3 m under torven ett kabelskydd av tegel. Recenta fynd (icke tillvaratagna) av tegel, porslin och järnföremål.

Schakt AL: 4 m l (NNV-SSÖ), 3 m br och intill 0,2 m dj. Ljus mylla över grusig morän och i botten berggrund. Recenta fynd (ej tillvaratagna) av fajans och något som liknar koks.

Provrutor

För att fastställa tjockleken på kulturlager samt att få en uppfattning om fyndsammansättning och frekvens avtorvades sex 2x2 m st ytor på (fyndmässigt) speciellt intressanta platser. I varje ruta gjordes en noggrannare utgrävning av 1x1 m st yta i stick om 0,1 m.

Ruta 1 (inom R1-4), SV hörnet: x 875 y 371

Stick 1: Brun fet mylla med enstaka 0,05-0,1 m st kantiga stenar.

FYND:

Hästkosöm, 1 stycken, 6,5 gram

Obrända ben, 1 fragment, 13,2 gram (klöven från ett nötkreatur)

Stick 2: Ljusare mylla med 0,05-0,2 m st kantiga stenar.

FYND:

Keramik, 1 fragment, 5,1 gram

Kol, 3,2 gram

Under stick 2 är ljusare moig till grusig morän med underliggande berggrund.

Ruta 5 (inom R4-8), SV hörnet: x 877 y 383

Stick 1: Mylla som delvis är sotblandad, i övrigt mörk och rikligt med 0,03-0,1 m st kantiga stenar.

FYND:

Lerklining, 2 fragment, 23,7 gram

Bränd lera, 8 fragment, 13,5 gram

I NV hörnet är hälften av ett osäkert stolphål. I SV hörnet del av trolig hård med enstaka bitar av bränd lera och sotig mylla. I stick 1 är en ställvis djupgående mörkfärgning, troligen från en rotbrand. Under detta berggrund.

Ruta 9 (inom R9-12), SV hörnet: x 891 y 372

Stick 1: Mörkt brun mylla med enstaka småsten, 0,02-0,08 m st kantiga stenar. Mot botten relativt mycket kol, främst i NV hörnet.

FYND:

Pärla?, smält och förslaggad, 2 fragment, 3,5 gram

Keramik, 2 fragment, 13,2 gram

Hästsosöm, 1 hel, 4,6 gram

Järn, 1 fragment, 14,3 gram

Spik, 1 hel, 9,2 gram

Lerklining, 2 fragment, 7,6 gram

Bränd lera, 5 fragment, 5,1 gram

Bryne, 1 fragmen, 376,5 gram

Kol, 3,5 gram

Brända ben, 2 fragment, 0,8 gram

Stick 2: Mörkt brun mylla med enstaka 0,02-0,1 m st skarpkantade (skärviga) stenar. SV hörnet en förkolnad käpp/påle, ca 0,05 m diam med ett omkullfallet utseende pga fiberriktningen. Sticket i huvudsak 0,05 m tj. I N delen berggrund och i S morän i botten.

FYND:

Bränd lera, 7 fragment, 6,6 gram

Kol, 18,0 gram

Brända ben, 3 fragment, 1,4 gram

Ruta 13 (inom R13-16), SV hörnet: x 910 y 376

Stick 1: Mörkfärgad och sandblandad mylla med enstaka 0,05-0,1 m st kantiga stenar.

FYND:

Bryne, 1 fragment, 135,0 gram

Lerklining, 1 fragment, 8,7 gram

Brända ben, 1 fragment, 0,7 gram

Glas, 1 fragment från butelj, 4,8 gram (recent)

I ruta 13 framkom 2 anläggningar;

A10: Stolphål, ca 0,3 m diam och ca 0,25 m dj. Runt kanten enstaka 0,1-0,2 m st kantiga stenar. Fyllning av mörk mylla med enstaka fläckar av sot.

FYND:

Brända ben, 1 fragment, 0,4 gram

All: Stolphål, ca 0,25 m diam och ca 0,2 m dj. Runt kanten enstaka 0,1-0,2 m st kantiga stenar. Fyllning av mörk mylla.

FYND:

Bränd lera, 2 fragment, 1,5 gram

Brända ben, 1 fragment, 0,1 gram

Ruta 17 (inom R17-20), SV hörnet: x 915 y 403

Stick 1: Mörk mylla med inslag av enstaka sot och kol. Recenta rötter.

FYND:

Bränd lera, 1 fragment, 0,7 gram

Obrända ben, 1 fragment, 99,6 gram (Rullben - talus - av nötkreatur)

Slangklämma, 1 stycken, 23,8 gram (recent)

Stick 2: Mörk mylla (utan fynd) med recenta rötter. I S hälften ojämn stenpackning av 0,05-0,15 m st kantiga stenar och i N hälften spridda 0,05 m st stenar. I botten mörkare mylla.

Stick 3: Klar stenpackning i N hälften, mer sporadisk i S. I N delen av stenpackningen förekommer intill 0,25 m st stenar som sticker upp i stick 2 och åtminstone ned till 0,34 m dj. Fyllningen mellan stenarna är till botten mörk mylla, medan naturlig ljus morän följer därunder. Naturlig morän bestående av moig morän i SÖ, i övrigt sandig morän.

Ruta 21 (inom 21-24), SV hörnet: x 892 y 404

Stick 1: Brun, mycket fet mylla med tre mindre, 0,02-0,05 m st stenar.

FYND:

Lerklining, 1 fragment, 0,8 gram

Bränd lera, 2 fragment, 4,9 gram

Stick 2: I översta delarna samma som stick 1, men mot botten lerigare och mer träkol. Talrikt med 0,05-0,08 m st kantiga stenar. En 0,3x0,2 m och 0,15 m h st sten i N delen av rutan.

FYND:

Järn, 1 fragment, 4,5 gram

Keramik, 1 fragment, 2,8 gram

Lerklining, 4 fragment, 42,5 gram

Bränd lera, 24 fragment, 34,0 gram

Sintrad lera, 1 fragment, 24,1 gram

Obrända ben, 12 fragment, 12,3 gram

Kol, 4,2 gram

Stick 3: I övre delen lerblandad mylla och ställvisa koncentrationer av lera (i N resp SV delen). Talrikt med 0,05-0,08 m st stenar.

FYND:

Keramik, 2 fragment, 27,7 gram
 Lerklining, 15 fragment, 67,0 gram
 Beslag, järn, rombisk, 5,3 gram
 Sintrad lera?, 1 fragment, 1,5 gram
 Obrända ben, 17 fragment, 4,4 gram
 Kol, 4,7 gram

Stick 4: Lera med inslag av mylla. Enstaka 0,05-0,08 m st stenar.

FYND:

Bryne, 1 fragment, 28,1 gram
 Bränd lera, 1 fragment, 1,0 gram

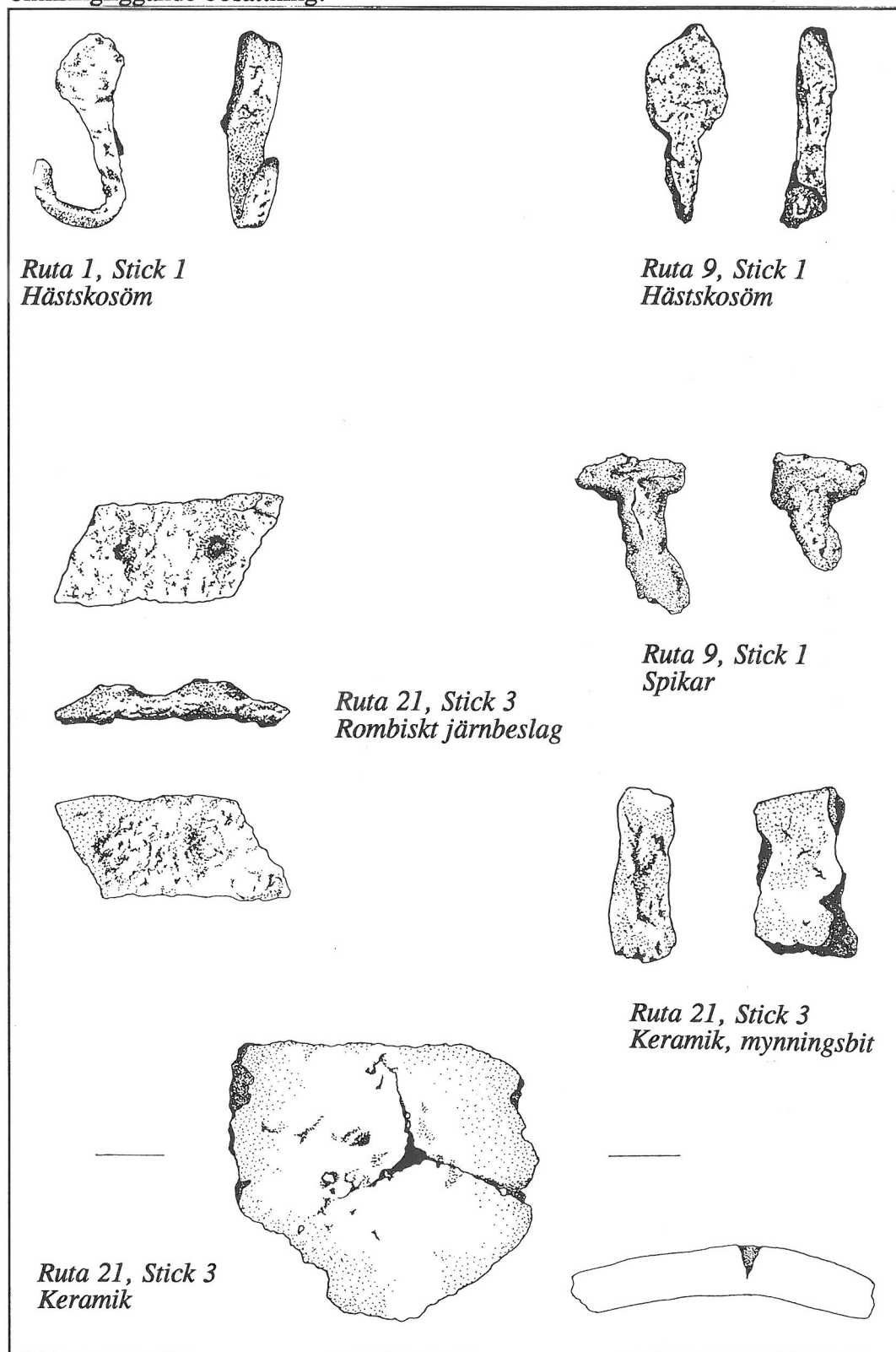
Fynd och datering

Ett fåtal fynd kunde tillvaratas vid framrensningen av schakten och provrutorna samt vid profilgrävningen av terrassen (A7). I den sistnämnda (schakt AI och AJ) påträffades vid rensning av schakten och de två stolphålen (A8 och A9) en löpare till vridkvarn (hel), keramik, bränd lera, en försmält glaspärla samt ben och kol. Kvarntypen finns inte med i fyndmaterialet från det medeltida Uppsala (Elfwendahl & Kersten 1993), men en liknande sten avbildas i materialpublikationen från Fosieboblatsen (Björhem & Säfvestad 1993). Den beskrivs här som en drejkvarn med både liknande dimensioner och samma infasningar i kanten som Farstastenen. Kvarntypen anses dyka upp i skiftet mellan äldre och yngre romartid (Bröndsted 1960:241). Keramiken utgörs av ett rödbrunt fint gods med fint krossade granitkorn som magring. Fyndmaterialet ger en allmän datering till perioden yngre järnålder - tidig medeltid.

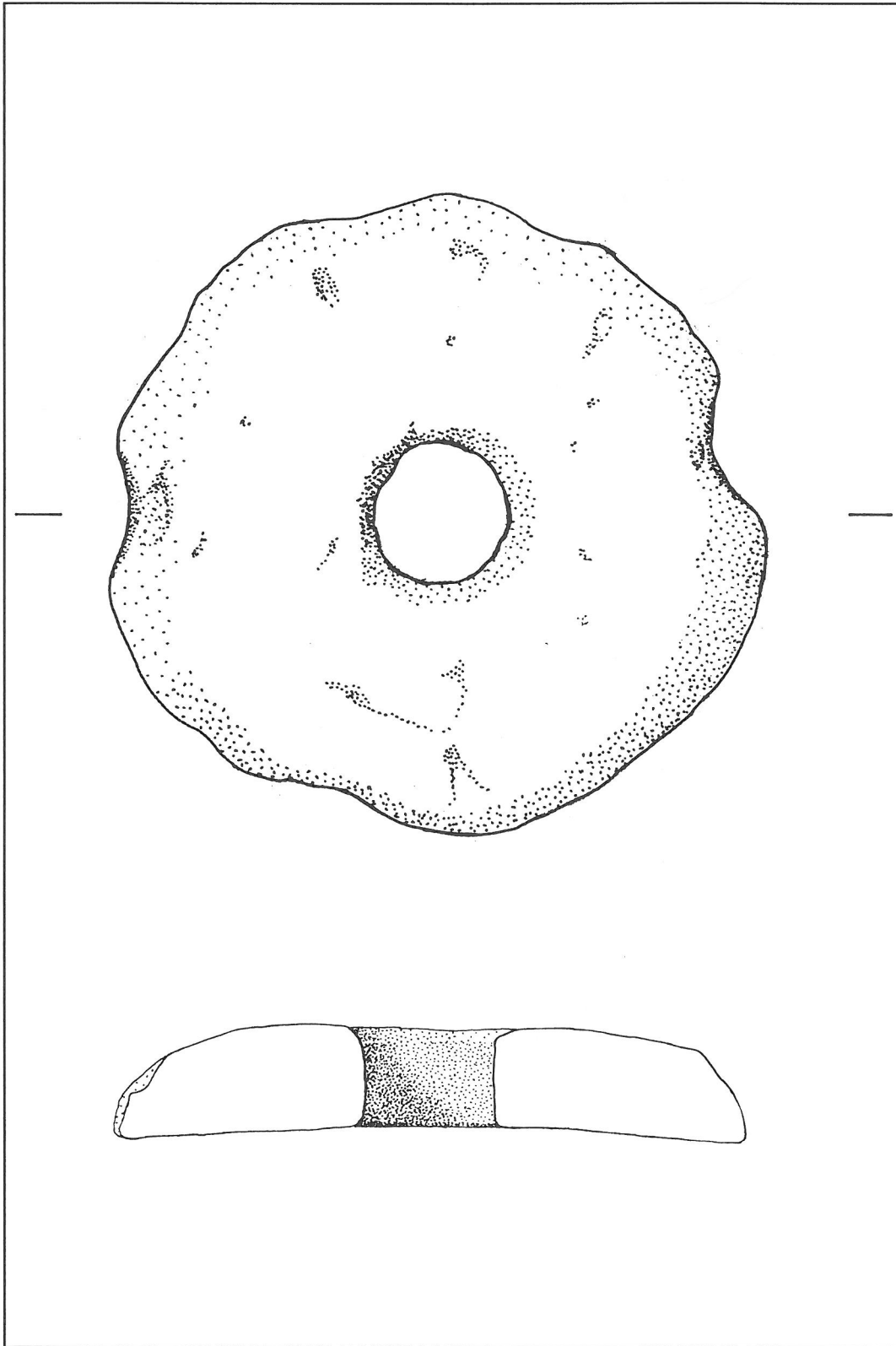
Söder om terrassen återfanns i en provruta (R21) ett rombiskt beslag av järn, obestämda järnfragment, keramik, lerklining, bränd och sintrad lera, brända och obrända ben samt kol. Keramiken utgörs både av ett tjockare mörkbrunt gods och ett mynningsfragment från ett helt igenom svart gods. Fyndmaterialet ger även här en allmän datering till yngre järnålder- tidig medeltid.

Någon meter SÖ om ruta 21 framkom vid rensning ett spismursröse med en förmodad syllstensrad (schakt AH). Spismuren antas utifrån syllstensraden varit placerad i husets SV hörn. De flesta fynden är recenta och utgörs av tråddragen spik, låsbeslag till dörr, porslin, glaspärla, eternitplattor och buteljglas. Dock utgör fynd av bränd lera, lerklining och keramik av typen svartgods ett inslag av förhistorisk datering. I spismursröset fanns tegel, dock av en ålderdomlig karaktär. Husgrunden är troligen av ett senare datum, tidigast 1600-tal och de

förhistoriska - tidigmedeltida indikationerna är antagligen inblandning från omkringliggande bosättning.

Urval av fynd från boplats raä 40. Skala 1:1. Teckningar Kjell Andersson.

Avbildning av löparen till en vridkvarn. Fyndet (F1) gjordes i den västra delen av schakt AJ, i terrassen (A7). Skala 1:5. Teckning: Kjell Andersson.

I den västra delen av höjden påträffades två till tre stolphål (A2, A10 och A11) samt två härdar (A1 och A2). De fynd som gjordes i schakt och provrutor består av ett fragment av en järnkniv?, andra oidentifierade järnföremål, en fjärdedels löpare till en vridkvarn, vävtyngdsfragment, lerklining, bränd lera samt recenta inslag av vitt lergods och en metallknapp. Fynden ger sammantaget en allmän datering till järnålder.

Från härden A1 i schakt A kommer ett C14-prov som gav ett centralvärde till 883 e Kr, dvs vikingatid. Ett nästan identiskt värde kommer från ett stolphål (A9) i terrassen (A7) med ett centralvärde på 891 e Kr. C14-dateringarna belägger sålunda att bosättningen åtminstone existerar under vikingatid. Fler C14-prover kan eventuellt även belägga ett yngre skede, dvs medeltid.

Preliminär tolkning

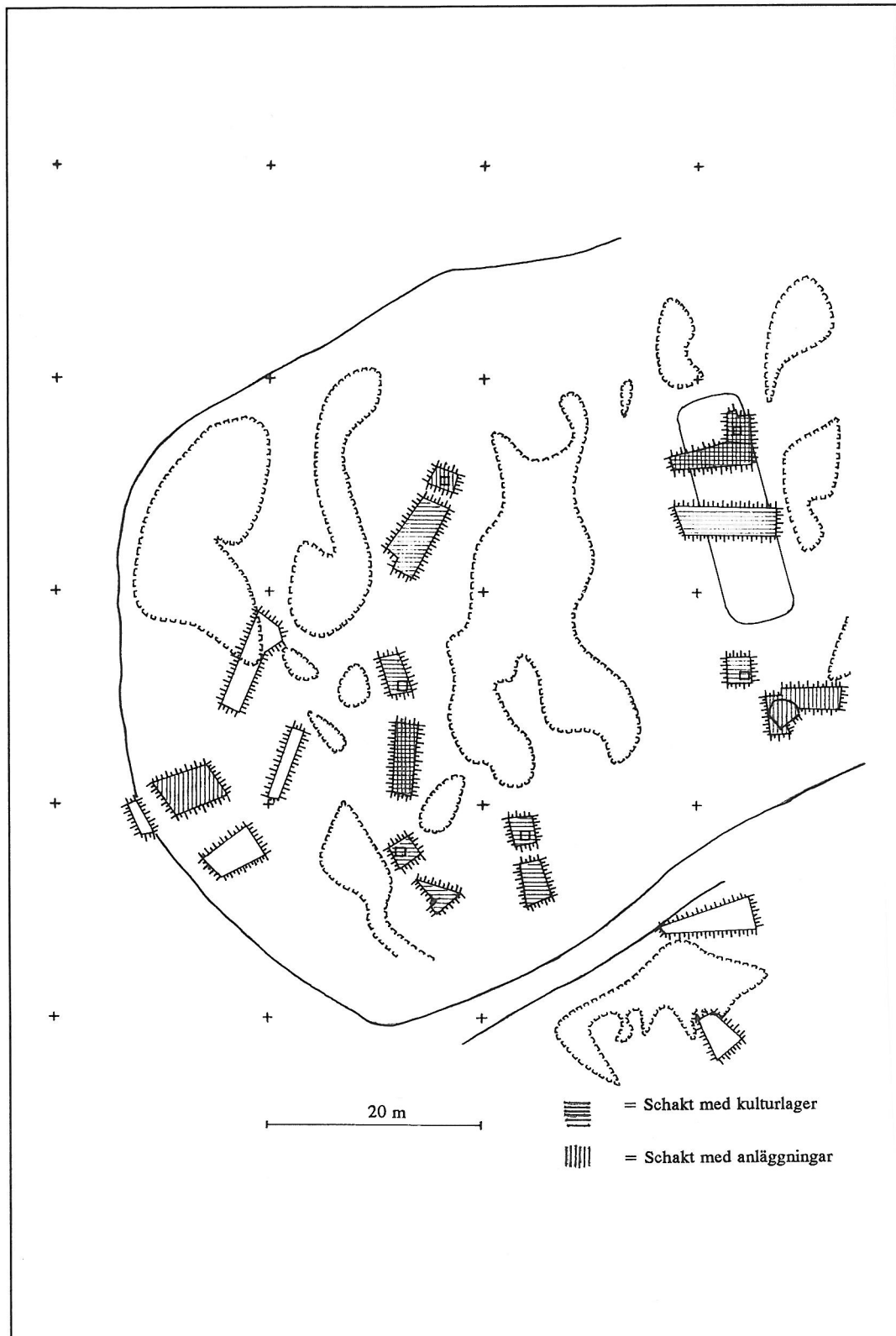
Sammanfattningsvis kan konstateras att boplatsen omfattar en minst 90x60 m st yta utgörandes av ett bergsimpediment med ett tunt moräntäcke. Kulturlager påträffades över hela ytan med undantag för det västligaste partiet. Om det uppstickande hållarna räknas bort kan det område som täcks av kulturlager ungefärligt beräknas till 1600 kvm och varierande tjocklek mellan 0,1-0,3 m (se karta 5).

Av anläggningar påträffades två till tre stolphål och två härdar på den västra delen av höjden vilka möjligen kan knytas till två byggnader, samt ett hus med spismursröse och en terrass i den östliga delen. I terrassen påträffades två stolphål under en överlagrande stenpackning, vilket sannolikt kan tolkas som att det först legat ett stolpburet hus på platsen som senare ersatts med ett syllhus som vilat på en uppbyggd stenterrassering.

Utifrån den typ av keramik som framkom i och i närheten av terrassen tillika med de två C14-värdena från olika delar av boplatsen kan komplexet preliminärt dateras till vikingatid.

Boplatsytan tycks vara liten och det är möjligt att den endast är en del av det ursprungliga bosättningsområdet. Detta kunde ej avgöras eftersom förundersökningen begränsades till höjden.

Avslutande hypotes: Boplatsen utgör det ursprungliga läget för Farsta by, bebott från vikingatid och fram till att den medeltida byn flyttas, kanske till det nuvarande läget för Farsta slott.

Karta 6. Översiktskarta över förundersökningsområdet med schakt och anläggningar markerade samt var kulturlager är identifierat.

Källor och litteratur

ATA (Antikvariskt-Topografiska Arkivet). Sockenhandlingar. Gustavsbergs socken.

Lantmäteriverket, Gävle

Gustavsberg, enskifte, upprättad 1935 med hjälp av kartor upprättade 1817-1827, akt 118.

Stockholms läns museum

Fornlämningsregistret för Värmdö kommun upprättat 1978.

Ekonomiska och topografiska kartor.

Geologiska kartbladet.

Ambrosiani, Björn. 1964. Fornlämningar och bebyggelse. Studier i Attundalands och Södertörns förhistoria. Diss Uppsala.

Björhem, N. & Säfvestad, U., 1993. Fosie IV. Bebyggelsen under brons- och järnålder. Malmöfynd 6.

de Brun, F., 1920. Strödda bidrag till Värmdö Skeppslags äldre historia. Uppsala.

Burell, M., 1981. Värmdö Skeppslag vid 1500-talets mitt. Otryckt C-uppsats i Historia, Stockholms universitet.

Bröndsted, J., 1960. Danmarks Oldtid III.

Elfwendahl, M. & Kresten, P., 1993. Geoarkeologi inom kvarteret Bryggaren. Arkeologiska artefakter av sten från det medeltida Uppsala. Riksantikvarieämbetet och Statens Historiska Museer. Rapport. UV 1993:5.

Flink, G., 1990. Forntidsbygder i Värmdö skeppslag. Värmdö skeppslags fonminnesförening. Årsskrift 1990, sid. 7-20.

Källman, R., 1987. Skärgårdsbygd. Kulturhistoriska miljöer i Värmdö kommun.

Miller, U. & Hedin, K., 1988. The Holocene Development of Landscape and Environment in the South-East Mälaren Valley, With Special Reference to Helgö. Excavations at Helgö XI.

Tekniska och administrativa uppgifter

Dnr: 1993:009

Länsstyrelsens beslut: 220-1993-11500

Belägenhet: Ekonomiska kartans blad 10I 6j Gustavsberg, koordinater enl RT38: x 6580,7 y 1646,45.

Koordinatsystem: Lokalt

Arkeologisk personal: Margareta Backe, Peter Bratt, Mabel Cronwall, Barbro Hårding samt Jonathan Lindström.

Dokumentations material och fynd: förvaras på Stockholms läns museum.

Kartritning: Kjell Andersson

C14-analyser: utfördes maj/juni 1993 av Beta Analytic Inc, University Branch, Florida, USA. C14-värdena kalibrerades av samma laboratorium. Provnr: A1 (Beta-62907) och A9 (Beta-62908).

Omslag: Löpare till vridkvarn (F1) funnen i schakt AJ vid Farsta. Teckning: Kjell Andersson

Teckningar: Kjell Andersson

Bilaga 1. C14-dateringar

Anläggningsnr C14-år BP Kalibrerade C14-år Prov

A1	1180+/-70	883 e Kr	Härd
A9	1150+/-50	891 e Kr	Stolphål

Bilaga 2. Osteologisk analys

Benmaterialet från förundersökningen är litet, sammanlagt 132,1 gram varav 2,9 g är bränt. Det uppvisar ändå ett urval ur en "normal" sammansättning i en agrar miljö - nötkreatur, får och/eller get samt svin. Både brända och obrända ben är bevarade. De brända är väl förbrända med vit kärna, vilket innebär att inget organiskt material finns kvar.

Schakt AJ. A8. 0,75 m under profil.

Ovis aries/Capra hircus (får/get)

Tibia (skenben), distal ledyta. Bränt med vit kärna. 0,3 gram.

Obestämt

1 oidentifierat fragment. Bränt med vit kärna. 0,4 gram.

Ruta 1. Stick 1. x875 y371

Bos taurus (nötkreatur)

Ph III. 7 fragment varav 3 klistrade. Vuxen individ. Samtliga bitar obrända med en brun nyans. 13,2 gram.

Ruta 9. Stick 1. x891 y372.

Obestämt

2 fragment. Brända med vit kärna. 0,8 gram.

Ruta 9. Stick 2. x891 y372.

Obestämt

3 fragment. Brända med vit kärna 1,4 gram.

Ruta 17. Stick 1. x915 y403.

Bos taurus (nötkreatur)

Talus (rullben) från dx (höger) sida. Obränt med en ljusbrun färg. 97,8 gram.

Ruta 21. Stick 2. x892 y404.

Färgen varierar från brun och till svart. Samtliga fragment är obrända. Några av de obestämda fragmenten uppvisar en ruggad yta som påminner om märken efter tänder dvs gnagmärken.

Sus scrofa domesticus (svin)

Vertebrae thoracicae (bröstkota): 3 fragment av corpus vertebrae (kotkroppen). Processus articularis cranialis fuserad cranialt, men med metafysyta caudalt. 6,1 gram.

Mp (mellanhand/-fotsben): 1 lös distal epifys (ledände) från en griskulting. 0,7 gram.

Costae (revben): 2 klistrade fragment av corpus costae (revbenskroppen). 1,2 gram.

Obestämt

8 fragment av oidentifierade revben och långa rörben. 4,4 gram.

Ruta 21. Stick 3. x892 y404.

Samtliga fragment är obrända och varierar i nyans från brun till svart färg.

Sus scrofa domesticus (svin)

Costae (revben): 1 fragment av corpus costae (revbenskroppen). 0,8 gram.

Fibula (vadben): 2 klistrade fragment av diafysen (skaftet). 0,4 gram.

Obestämt

12 fragment oidentifierade fragment. 4,6 gram.

Teckenförklaring

PLAN ALLMÄNT		HÄRD, STOLPHÅL, BRÄND LERA LERKLINING		ÖVRIGT	
⊗ F1	Fyndplats och fyndnummer		Hård, hårdgrop		Tegelsten
+00.00 +00.00	Nivåsför		Stolphål		Begränsning för lager med tegel
	Profilinje		Stolphål med yttre/inre el. övre/nedre diameter. Anges på planen	SL	Slagg
	Backe eller strandvall	BL	Bränd lera eller lerklining		Begränsning för lager med slagg
	Trädrötter		Begränsning för lager med bränd lera eller lerklining		Begränsning för lager med kalk
	Begränsning för fornlämning eller förhöjning	L	Lerklining		Begränsning för lager med gödsel
	Schaktgräns		Begränsning för lager med lerklining		Liggande trä
BERG, STEN		KERAMIK, HARTS		PROFIL	
	Begränsning för berg i dagen	K	Keramik	Vegetationsskikt	
	Sten, kan markeras med S Block _____ BLOCK		Lerkärl. Schablon eller korrekt mynnings- och bottendiameter		
	Sten, över- och underliggande		Hartsbit	Rekonstruerat vegetationsskikt	
	Begränsning för stenpackning ellerstensamling		Hartstättningsring		
	Skärvad eller skörbränd sten	BEN		Mylla	
	Begränsning för skärvad eller skörbränd sten	x	Enstaka brända ben		
GROP, MÖRKFÄRGNING, SOT, KOL			Begränsning för lager med brända ben	Lera, mjäla	
	Grop, nedgrävning, skärning, ränna, dike		Begränsning för koncentrerad förekomst av brända ben		
	Mörkfärgning	B	Enstaka obrända ben	Mo	
	Sot		Begränsning för obrända ben		
	Begränsning för sot			Sand	
//	Kol				
	Begränsning för kollager			Grus	
				Morän	
				Berg	
				Skärvad eller skörbränd sten	
				Skörbränd sten	
				ÖVRIGT	
				Tegel	
				Slagg	
				Kalk	
				Gödsel	
				Liggande trä	
				Ändträ	